

До Председателя на Научно жури
Проф. д-р Чавдар Младенов,
Департамент „География”,
НИГТГ, БАН

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Николина Руенова Попова- Димитрова,
професионално направление „Туризм”, МВБУ – Ботевград,
на дисертационен труд

на тема: „**Недвижимото културно-историческо наследство на България като потенциал за развитие на туризма**”,

разработен от **Мария Господинова Грозева,**

докторант на самостоятелна подготовка към Департамент „География”, за присъждане на образователната и научна степен „доктор” по научната специалност „Икономическа и социална география”

I. Данни за кандидата в съответствие със законовите изисквания

Кандидатът за образователната и научна степен „доктор” Мария Господинова Грозева е родена на 29.06.1966 г. в София. Висшето си образование получава през 1995 г. в СУ „Св. К. Охридски” с квалификация „географ – специалист по организация на туризма и отбиха” От 2000 г. досега Мария Господинова Грозева работи в НИГТГ, департамент „География”. Докторантът придобива професионален опит в туризма като екскурзовод в Балкантурист” през периода 1989-1991 г. От 2000 г. досега осъществява предимно изследователска, консултантска и експертна дейност по проекти на НИГТГ и външни организации. На 01.08.2008. тя е зачислена като докторант на самостоятелна подготовка към Департамент „География”, НИГТГ, с научен консултант проф. д-р Борис Колев.

II. Обща оценка на представения дисертационен труд и извършената научно-изследователска дейност

За участието си в процедурата за получаване на образователно-научна степен „доктор” докторантката на самостоятелна подготовка Мария Господинова Грозева е

представила: 1.) Завършен дисертационен труд в обем 145 стандартни печатни страници; 2.) Автореферат в обем 48 стандартни печатни страници, отразяващ съдържанието на дисертационния труд и основните теоретико-методични и приложни приноси; 3) Две публикации, свързани с дисертационния труд, включващи един доклад, от научна конференция с международно участие и една статия в специализирано издание на НИГТГ. В представените научни публикации се разглеждат въпроси, пряко свързани с темата на дисертационния труд.

Дисертационният труд на Мария Господинова Грозева, е разработен под ръководство на научния консултант проф. д-р Борис Колев и е посветен на актуална и практически перспективна тема за развитието на културния туризъм в България. Избраната структура на дисертационния труд - увод, шест глави, изводи и постигнати резултати, позволява темата да се развие изчерпателно и в логическа последователност.

Списъкът на използваната литература, включва 142 източника (от тях 12 са на чужд език), 5 интернет източници и 7 законово-нормативни документа.

III. Оценка на съдържанието на дисертационния труд

Увод

Авторът обосновава актуалността на темата, произтичаща от една страна, от разнообразието и богатството на паметници на културата от различни исторически епохи в България, а от друга - от неговото международно вкл., регионално значение, придаващо му роля на фактор за териториална интеграция с културно – историческото наследство на съседните балкански страни. За целта авторът поставя тезата за интеграция чрез специфична териториална форма, а именно „културно-исторически туристически оси”. Уводът е по-дълъг от стандартния, но е с подчертан дискуссионен характер. В него се поставят основните тематични акценти, с очакван приносен елемент, като въведения от автора термин „културно-исторически оси”, отразяващ спецификата на разглежданата тема. На места, обаче, докторантът се увлича в анализ, който е присъщ на основните глави/раздели на дисертационния труд - разглеждат се някои особености на понятия и термини като „културен туризъм”, „алтернативен туризъм” и др. Това е довело до известно разводняване и фрагментарност на текста, и липса на стегнат сравнителен анализ на основните теоретични представи, свързани с темата.” Авторът демонстрира добро познаване на документите на Европейския съюз и на международни организации, формулиращи политиката в областта на културния туризъм.

ГЛАВА ПЪРВА „Актуалност, обект, предмет, цел, задачи и методически подходи”

В първа глава авторът привежда редица аргументи за обосноваване на актуалността на темата..

Обектът, предметът, изследователската цел, както и произтичащите от нея задачи са свързани в логическа конструкция. Изследователската цел изисква по-стегнато и обобщено формулиране. Целесъобразно би било в заглавието на дисертационния труд да се включи някой от изследователските елементи, посочени в целта. Смятаме, че ключовият термин „културно-исторически туристически оси” следва да бъде експониран в заглавието на дисертационния труд.

Методическият апарат, използван в дисертационния труд съответства на целта на изследване, както и на характера на обекта и предмета на изследване.

Първа глава е с обем 12 страници - по-малък от обема на увода. Обединяването на увода и първа глава в по-стегнат и логически обвързан текст би било плюс за дисертационния труд.

ГЛАВА ВТОРА: Теоретични въпроси, свързани с културно-историческия туризъм

В структурата на втора глава са включени четири точки: *II.1. Интернационалната специфика на културно-историческия туризъм; II.2 Основни понятия, използвани в изследването; II.3 Анализ на съществуващата нормативна база относно обектите на културно-историческото наследство в България и II.4 Обосновка на избора на културно-историческите епохи и цивилизации, чиито недвижими паметници имат значение за туризма.*

Във въвеждащата част на втора глава авторът разсъждава по два въпроса: 1) класификацията на обектите на недвижимото културно-историческо наследство (НКИН) въз основа на признаците физически обем и размер, и функционалност; 2) основни характеристики на обектите на НКИН като предпоставка за туристическата им трансформация. Предложената класификация на автора по признака физически обем и размер се нуждае от известна прецизност по отношение на праговите критерии за попадане на обектите на НКИН в предложените групи.

В първа точка II.1 „Интернационалната специфика на културно-историческия туризъм” авторът изтъква връзката на туризма и науката за туризма с други научни области и най-вече с икономическата и социалната география, стигайки чрез дедукция до извода, че и културно-историческият туризъм (КИТ) носи същите

интердисциплинарни белези. На места авторът се отклонява от темата на точката, а именно интердисциплинарния характер на КИТ, и разглежда въпроси, свързани с условията и факторите за усвояване на обектите на НКИН. Преобладава използването предимно на литературни източници от 80-те и 90-те години на миналия век, за сметка на съвременни източници на чужд език.

Във втора точка II.2 „Основни понятия, използвани в изследването” авторът представя 12 термина, определени като собствени и включени в Географски терминологичен речник (БАН, 2012). Пропуснато е обаче да се посочи кои са различията, допълненията и прочие, от съществуващите до момента в специализираната литература понятия. Ключовият термин „културно-историческа туристическа ос”, който авторът въвежда е добре аргументиран. Авторът се позовава на източници и по-конкретно на дефиниции за антропогенните туристически ресурси, вкл. културно-историческите ресурси, например дефиницията, че културно-историческите ресурси са „...обекти или събития, изцяло създадени от човека” (стр. 49.), свързани с фундаментална - в теорията на туризма, представа за тяхната същност.. Дискусионни са и някои определения на автора, например, това за „културно-историческа туристическа стока” като дериват на понятието „туристическа стока” (стр. 49). Има немалко разработки на български и чужди езици, в които ясно и достатъчно пълно се разглежда терминът „туристически продукт” като пазарна категория. Считаме, че в този раздел авторът би следвало да постави във фокуса на вниманието си и ключовия термин „културно-историческо наследство”, съдържащ се в заглавието на работата, респективно разглеждането му като заменяем с термина културно-исторически паметник, което авторът прави често. Този въпрос е важен за туризма от гледна точка на това как се определя общественото значение на един или друг обект за включването /изключването му от групата на обекти със статут „паметник на културата”.

В трета точка II.3 „Анализ на съществуващата нормативна база относно обектите на културно-историческото наследство в България” авторът прави критически преглед на нормативната основа на законовата и подзаконовата уредба, засягаща КИН и развитието във връзка с него на културно-исторически туризъм в България. В резултат се предлагат аргументирани допълнения към редица от текстовете, някои от които са от принципно естество и са с подчертано приносен характер, например допълнението към чл. 16 на ЗЗРК по отношение на собствеността на паметниците на културата.

В четвърта точка II.4 „Обосновка на избора на културно-историческите епохи и цивилизации, чиито недвижими паметници имат значение за туризма” се обосновава изборът на девет (9) исторически епохи, чиито паметници на културата влизат в обекта на изследване. Тази обосновка би могло да се даде в началото на трета глава, тъй като е свързана логически с териториалния анализ.

ГЛАВА ВТОРА: Териториално разположение и преглед на основните недвижими културно-историческия туристически паметници в България.

Авторът разглежда, на основата на исторически подход, териториалното разположение на основните недвижими културно-историческия туристически паметници в България като технологичната връзка между тях е разкрита чрез транспортната конфигурация на главните пътища. Те са представени на разработени от докторанта картосхеми. Ще отбележим, че разграничаването им в две групи според това дали са туристически трансформирани или не би било допълнително предимство на дисертационния труд. В тази глава е пренебрегната класификацията на докторанта, дадена в теоретичната глава, по функционален признак. Например, фигура 6 по същество представя обекти с „култово-обреден характер” според терминологията на автора (Вж. стр. 35)

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА ”Географско разположение на основните културно-исторически оси и локализации по исторически епохи в България”

Тази глава е същностна, тъй като според рецензента се обосновава „морфоструктурата” – отражението на териториалната структура на недвижимите културно-историческия туристически паметници от различни исторически епохи - според функциите им, във формата на две териториални конфигурации - оси и локализации, които аргументирано са обосновани. Те имат същностен приносен характер. Авторът представя всяка от тях чрез собствено разработена картосхема.

ГЛАВА ПЕТА „Туристическо райониране на България – кратък преглед и оценка”

Във връзка с една от целите на дисертационния труд, а именно разработване на схема на културно-историческото туристическо райониране, авторът прави кратък преглед на съществуващите туристически районирации – от 60-те години на миналия век досега. Демонстрира се много добро познаване на всички районирации с обосновани от автора техни основни предимства и недостатъци.

Допуснати са пропуски при позоваването – автори, на които докторантът се е позовавал в текста отсъстват от списъка с източници (Л. Дулевски, стр. 106).

ГЛАВА ШЕСТА „Културно-исторически туристически райони”

Пета глава съдържа основния принос на дисертационния труд, а именно разработеното специализирано културно-историческо туристическо райониране. То стъпва на оригинална интегрална картосхема (Фиг. 32), получена чрез наслагване на обособените в четвърта глава териториални конфигурации - оси и локализации. Получени са седем (7) културно-исторически туристически райони. Районната схема няма таксономичен характер, в нея не са обособени районни единици от по-нисък ранг, но поради съдържателната наситеност на районите – представени са всичките девет вида културно-исторически обекти, е възможно обособяване по експертен път на подрайони, а обособените локализации по същество са районни единици от трети ранг. Авторът не ги е изобразил в пределите на туристическите райони.

Районната схема е с научен принос в сферата на туристическото райониране, но и с подчертано практическо значение за целите на регионалния маркетинг. Разработената схема на културно-историческо туристическо райониране следва да получи необходимата публичност и да стане достояние на съответните експертни екипи.

Като препоръка ще изтъкнем прецизирането на наименованията на районите чрез постигане на пълна терминологична съгласуваност, която липсва при два от районите – Южен централен и Родопско-Сакарски. Родопско-Сакарският се различава от останалите шест по това, че не съвпада с наименованията на другите шест района, а те са като тези на статистическите райони. Южният централен район, от своя страна, се различава съществено по териториален обхват от едноименния статистически район.

Точка VI.1 „Оценка на културно-историческите туристически район”

В тази точка авторът прави твърде обща и по-скоро експертна оценка на районите. Тя не се основава на ясни критерии – количествени и качествени. Ще посочим, че обективен критерий може да бъде броят и разнообразието на културно-историческите обекти, за които авторът разполага с информация, използвана за разработване на културно-историческите оси и локализации. Транспортната обвързаност на обектите с главни пътища също е важен критерий, информационно осигурен в изследването. SWOT анализът е с пропуски по отношение на възможностите и заплахите – включени са фактори, попадащи в другите две групи.

Точка VI.2 Проблеми на опазването и експонирането на недвижимите културно-исторически туристически обекти

Тази точка се отличава с комплексен характер. Засегнати са всички основни групи въпроси, отнасящи се до трите задължителни групи дейности по опазването на обектите на културното наследство - съхранение, поддържане и експониране. Авторът отделя по-специално внимание на източниците на финансиране – традиционно първостепенен проблем, свързан с поддържане и подобряване на качеството на обектите на културно-историческото наследство. Обосновано е виждането на автора за прилагане на финансов механизъм, каквато е практиката в редица туристически страни, включващ участието на пазарните субекти - ползвателите (туроператори, организатори на туризма и др.) на обектите на културно-историческото наследство.

IV. Оценка на научните и практически резултати и приноси на дисертационния труд

В представения от кандидата Мария Грозева дисертационен труд на тема „Недвижимото културно-историческо наследство на България като потенциал за развитието на туризма” ще посочим следните научни приноси:

1. Предложен е нов термин - културно-историческа туристическа ос, като допълнително указание за специализиращия профил на културно-историческите коридори и маршрути;
2. Обосновани и идентифицирани са две форми на териториална конфигурация - оси и локализации. Те имат значение за обособяване на културно-исторически туристически дестинации на регионално и местно равнище.
3. Разработени са специализирани картосхеми на обособените туристически оси и локализации с практическо значение за разработване на тематични културно-исторически маршрути.
4. Разработена е схема на културно-историческите туристически райони, имаща научен принос в теорията на туризма, както и практическо значение за целите на регионалния туристически маркетинг;
5. Емпиричната фактология за видовете и териториалното разположение на недвижимото културно-историческото наследство допълва теорията за развитие на културен туризъм в България.

Посочените научни приноси на дисертационния труд свидетелстват за придобити умения за провеждане на **самостоятелно и цялостно научно изследване в областта на културния туризъм на национално равнище.**

IV. Критични бележки и препоръки:

Дисертационният труд съдържа и някои пропуски, които не намаляват в никакъв случай качеството му на научна разработка, отговаряща на изискванията за придобиване на ОНС „доктор“. По-долу са посочени само пропуски, които имат принципиен характер и следва да се вземат предвид в бъдещата изследователска дейност на докторантката:

1. Необходимост от по-добра систематизация на изложеното съдържание, по-стегнат анализ и обосноваване на изводите;
2. Необходимост от постигане на терминологична последователност по отношение на ключовите термини в заглавията на дисертационния труд, главите и разделите.
3. Пренебрегване на фундаментални първоизточници, свързани с понятийно-терминологичния апарат, косвено позоваване на първоизточници, както и боравене, на места, с ограничен брой източника.

Представеният автореферат отразява вярно и с необходимата пълнота резултатите от проведеното изследване. Представените две публикации са свързани с темата на дисертационния труд.

Заклучение

Въз основа на така представените обстоятелства заявявам своята **положителна оценка** на представения за рецензиране дисертационен труд на тема: „Недвижимото културно-историческо наследство на България като потенциал за развитието на туризма“, разработен от докторанта на самостоятелна подготовка в Департамент География, секция „Икономическа и социална география“ – НИГГТ, БАН Мария Грозева и предлагам на научното жури да ѝ се присъди образователно-научната степен „доктор“ по научната специалност „Икономическа и социална география“

22.06.2014 г

Рецензент:.....

Проф. д-р Николина Попова-Димитрова